

ABB geen oplossing

Tekst: Bert Zoetemeyer,
Sportvisserij Nederland

Fotografie: Bram Bokkers,
Michel Roggo en
Sportvisserij Nederland

In tegenstelling tot de auteurs van het vorige artikel is Bert Zoetemeyer van mening dat actief visstandbeheer geen goed instrument is om KRW doelstellingen te bereiken. Hij vreest daarbij dat de brasem slachtoffer wordt van het streven naar een goede ecologische toestand.

Nederland is van nature een brede, vlakke, traag stromende rivierdelta, waar Rijn, Maas, Schelde en Noordzee het landschap eeuwenlang vormden door een afwisseling van zeedoorbraken en rivierinundaties. Behalve op de hogere zandgronden was en is Nederland een gebied waar zee- en rivierklei een rijke voedingsbodem bieden aan alles wat groeit en bloeit. Dit eutrofe (voedselrijke) milieu leidde eeuwen geleden in de ondiepe, stagnante moerasgebieden onder meer

tot een weelderige waterplantengroei. Onder zuurstofarme omstandigheden zijn hieruit dikke pakketten laagveen – in feite natuurlijke, sterk organisch belaste bagger – ontstaan.

Gevarieerde en dynamische natuur

Van nature was er sprake van een enorme dynamiek in waterpeil. In de winter en het voorjaar steeg het water en vulde de rivier enorme inundatiegebieden. Wanneer het rivierwater weer daalde, bleven in de vloedvlaktes zowel

ondiepe, zuurstofarme moerassen, als diepere al dan niet begroeide meren, plassen en strangen met een permanente watervoering en een stabiele zuurstofhuishouding over. Al deze watertypen stonden, al dan niet periodiek, met elkaar in verbinding. Deze milieus werden door de visstand op verschillende manieren benut (Nagelkerke, 2007). Veel vissoorten gebruikten in het voorjaar de overstroomde terrestrische gebieden als paai- en fourageergebied. Deze wateren waren ondiep, voedselrijk en warmden

Volgens de auteur is ABB overbevissing van een karakteristieke vissoort.

snel op. In de zomerperiode daalde het waterpeil. De ondiepe, dichtbegroeide en zuurstofarme moerassen vormden vervolgens het optimale leefgebied voor limnofiele (plantenminnende) vissoorten die met hun langzame groei, geringe maximumlengte, korte levenscyclus en/of alternatieve ademhaling optimaal zijn aangepast aan het overleven in deze milieuomstandigheden. De diepere, zuurstofrijkere en permanent watervoevende inundatiegebieden huisvestten vooral eurytope (minder kieskeurige) vissoorten, die de voedselrijke omstandigheden optimaal benutten door efficiënt te fourageren, een relatief snelle groei te bereiken en door te investeren in grote aantallen nakomelingen.

Brasemzone

Het grootste deel van de waterbodems in het dynamische rivierenlandschap was dus voedselrijk. Van nature was de brasem als meest efficiënte inheemse bodemfourageerder een algemene verschijning in alle langzaam stromende tot stilstaande delen van dit Nederlandse ongestoorde riviersysteem. Zo schreef H. Schlegel (1862) over brasem: "Deze is in de zoete wateren van het grootste gedeelte van Europa verbreid, en wordt in alle onze rivieren, meren, plassen, vaarten en slooten aangetroffen." A.A. van Bemmelen (1866) schreef in zijn 'Lijst van visschen in Nederland waargenomen' over brasem: "Deze soort is zeer algemeen in al onze zoete wateren, en wordt zelfs in kleine slooten gevonden; bij voorkeur bewoont zij veenplassen, breede digtbegroeide slooten of het digte riet langs de oevers." Het is niet voor niets dat wetenschappers in de 19de en 20ste eeuw de brasem als kenmerkende soort voor laaglandrivieren in West-Europa typeerden. Dit gedeelte van de rivier kreeg de naam 'brasemzone'. Alleen in de zuurstofarme moerassen zal in perioden van lage waterpeilen relatief weinig brasem hebben rondgezwommen, omdat deze soort niet goed tegen lage zuurstofgehalten kan.

Invloed van de mens

De meest ingrijpende invloed van de mens op de natuurlijke toestand van

In natuurlijke, onverstoorde wateren kunnen brasems zeer groot worden.

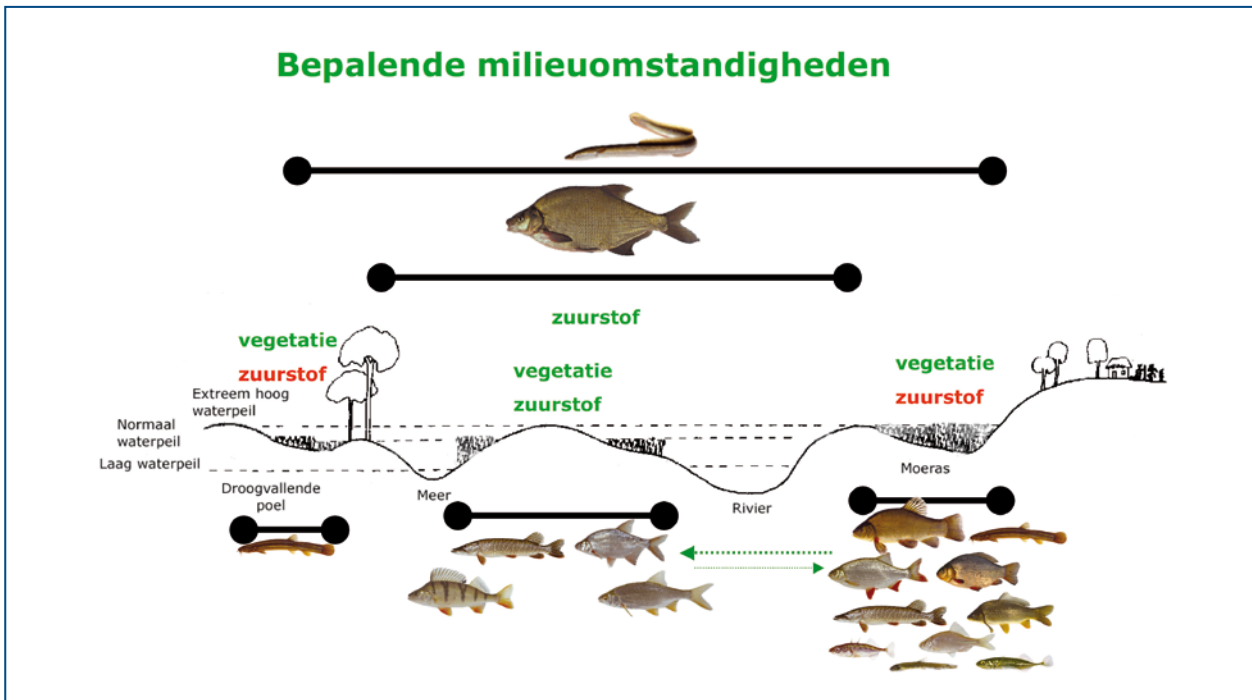
het rivierenlandschap was het opknippen van het watersysteem en het terugdringen van de peildynamiek. De hoofdstroom van de rivieren werd ingedijkt en de vloedvlaktes ingepolderd, vergraven en ontwaterd. Zelfs de uiterwaarden, de laatste stukjes inundatiegebied, werden door zomerdijken gescheiden van de hoofdstroom. In de veengebieden klonk het ontwaterde, oligotrofe (voedselarme) hoogveen in tot op het laagveen, waarna turf werd gewonnen tot diep in de eutrofe laagveenlagen (Hardeveld et al., 2003). In de late Middeleeuwen was in het voorjaar nog regelmatig sprake van hoge waterpeilen. Naarmate de techniek vorderde, kreeg de mens uiteindelijk ook de controle over het rivierpeil. Ten behoeve van een steeds intensievere landbouw lukte het zelfs een tegenna-

tuurlijk peilbeheer in te stellen. Door versnippering en het verdwijnen van natuurlijk peildynamiek verslechterde het leefgebied voor onze inheemse visstand in een rap tempo.

Daarbij kwam in de twintigste eeuw de sterk toegenomen vervuiling van de wateren met fosfaat, nitraat en andere stoffen door de industrialisatie, intensivering van de landbouw en toegenomen bevolkingsdichtheid

Goede ecologische toestand

De wateren in laag Nederland worden, buiten de rivieren, in de KRW-beoordelingen gerekend tot de gebufferde M-wateren (van der Molen & Pot, 2007). Voor het vaststellen van de goede ecologische toestand kan worden gekozen uit de verschillende milieuomstandigheden die binnen het karakter van een

Er zijn diverse milieuomstandigheden die bepalend zijn voor de visstand.

natuurlijke rivierdelta passen. Deze zijn in vereenvoudigde vorm gepresenteerd in bovenstaande figuur. Naast de rivier en droogvallende poelen zijn hierin twee voor vis belangrijke hoofdwatertypen te onderscheiden.

De ondiepe (< 1m), vegetatierijke en zuurstofarme moerassen bieden een optimaal milieu aan limnofiele soorten (Oosterberg et al., 2000). Eurytope soorten komen meer voor naarmate de zuurstofhuishouding stabiel is. De diepere, meer of minder begroeide wateren met een meer stabiele zuurstofhuishouding bieden een optimaal milieu aan eurytope soorten. Hier is alleen het begroeide litoraal geschikt voor begeleidende limnofiele soorten.

Gebufferde meren en plassen, maar ook de daarvan afgeleide kanalen en vaarten, zijn over het algemeen diepere (> 1m) wateren met een relatief gering aandeel (al dan niet begroeid) litoraal en een stabiele zuurstofhuishouding. Deze wateren zijn primair geschikt voor eurytope soorten, waarbij brasem als meest efficiënte bodemfourageerder - ook bij een hoge begroeiing met submerse vegetatie -

een aanzienlijk deel van de biomassa uitmaakt in wateren met een voedselrijke klei- of veenbodem. Gebufferde sloten en verlandende, smalle petgaten lijken geschikte wateren om moerasachtige omstandigheden te ontwikkelen.

KRW-maatlat voor brasem onjuist

In de KRW-maatlatten voor M-wateren leidt het algemeen voorkomen van brasem echter steevast tot een negatieve score. Het dominant voorkomen van

Brasem is kenmerkende vissoort voor laaglandwateren

limnofiele soorten leidt echter telkens weer tot een positieve score (Klinge et al., 2004). Bij het opstellen van de maatlatten voor M-wateren wordt het ondiepe, plantenrijke en zuurstofarme moerasmilieu stelselmatig hoger gewaardeerd dan het diepere, gevarieerd begroeide strangen- en plassenmilieu.

Een voorbeeld: In grote (> 50 ha) ondiepe, gebufferde plassen (M14)

wordt een zeer goede ecologische toestand onder meer uitgedrukt in een maximaal aandeel van brasem van 2% van de totale visbiomassa (van der Molen & Pot, 2007). Tot dit watertype behoren de matig grote, vlakvormige, vrij ondiepe, semi-stagnante, gebufferde zoete wateren in de regio's laagveengebied, zeeleigebied, duinen en afgesloten zeearmen. Omdat deze wateren 'in optimale toestand' een goed ontwikkelde emerse- en submerse vegetatie zouden moeten bezitten, is in

de KRW-maatlatten geconcludeerd dat brasem daarin nauwelijks thuis hoort. Dit is onterecht. Deze wateren weerspiegelen namelijk het van nature optimale leefgebied voor brasem (van Emmerik, 2008). In meso-

tot eutrofe (matig tot zeer voedselrijke) wateren met een voedselrijke klei- of veenbodem zal de benthivore brasem van nature altijd een zeer algemene vissoort zijn. Ook in natuurlijke, onverstoorde wateren kan het aandeel brasem in de totale visbiomassa wel 50 % of meer bedragen, zelfs onder plantenrijke omstandigheden. De in de KRW maatlatten hoog scorende limnofiele

Brasem hoort ook thuis in plantenrijk water.

soorten (M14: 40-65%=GET, Goede Ecologische Toestand) komen in dergelijke wateren buiten het begroeide litoraal (in grotere meren en plassen maximaal enkele procenten van het totale oppervlak) van nature zeer beperkt voor. De KRW-maatlatten zouden daarom voor het biomassa-aandeel brasem en het aandeel limnofiele vissoorten moeten worden herzien.

Misplaatst negatief imago

De negatieve waardering voor brasem en de positieve waardering voor moerasmilieus zijn goed te verklaren vanuit het recente verleden. Als gevolg van de strijd tegen de eutrofiëring werden 'troebel water en brasem' in de jaren '80 en '90 de symbolen van slecht water. Helder, plantenrijk water met snoek, ruisvoorn en zeelt werd daarentegen het symbool voor goed water. Met name de sterke lobby voor Actief Biologisch Beheer (ABB; het éénmalig grootschalig verwijderen van brasem; Hosper et al., 1992) heeft het imago van de brasem ernstig beschadigd en de kijk op goed water verengd. De vermeende rol van brasem in de vertroebeling van onze wateren wordt sinds eind jaren '80 enthousiast uitgedragen en behoort tegenwoordig zelfs tot verplichte kost in de biologieles op school.

De ABB-experimenten leidden in enkele gevallen tot een helderder toestand, die echter na een korte periode van euforie bij de betrokkenen minder stabiel bleek dan werd gehoopt en weer terugviel naar de oude situatie (van Nes et al., 2007). Anno 2008 heeft geen enkel ABB-experiment aantoonbaar duurzaam geleid tot het voorspelde 'duwtje in de rug' naar een nieuw ecologisch evenwicht. De gedachte theorie bleek in de praktijk voor onze oppervlaktewateren niet op te gaan.

Om tot natuurlijker watersystemen te komen zal de waterkwaliteit (nog) verder moeten worden verbeterd door brongerichte maatregelen te treffen zoals defosfatisering, sanering van waterbodems en aanscherping van lozings- en inspoelingsnormen. Maar ook inrichtingsmaatregelen (bijv. natuurlijke oevers, paaiplaatsen) en herstel van de natuurlijke dynamiek

van het water zijn essentieel in het ecologisch herstel van wateren. Wanneer het maatschappelijk, bijvoorbeeld als gevolg van hoge kosten, niet haalbaar wordt geacht om dergelijke noodzakelijke herstelmaatregelen uit te voeren, zullen de ecologische doelen lager moeten worden gesteld. De KRW biedt hiervoor - binnen zekere grenzen - de ruimte (Pot, 2005 en Evers et al., 2007).

Duurzaam beheren of tuinieren?

De implementatie van de KRW wordt voor een belangrijk deel uitgevoerd door personen en instanties, die tevens intensief betrokken zijn bij de uitvoering van ABB (onnatuurlijk, grootschalig, niet duurzaam ingrijpen in de visstand als goedkoop middel om waterkwaliteitsdoelen te bereiken). Hiermee is de kans groot dat de denkbeelden van het één het denken en handelen bij het ander beïnvloeden. En de ABB-denkbepelden blijken hardnekkig.

Dat ABB niet werkt heeft betrokken onderzoekers geïnspireerd tot een nog rigoureuze vorm van brasembestrijding in de vorm van reguliere beheersvisserijen. Hiermee wordt het watersysteem permanent gedwongen in een heldere maar verstoorde toestand. In dergelijke situaties gedijen alleen pionierssoorten als kranswieren en baars goed. Deze vorm van permanente overbevisning wordt sinds kort gepropageerd als goedkoop alternatief voor brongerichte maatregelen. Maar ook als middel om de in de KRW doelstellingen geformuleerde beperkte aanwezigheid van brasem tot stand te brengen.

Het is triest dat Europees beleid, gericht op het verkrijgen van ecologisch goed water, op deze wijze in de Nederlandse praktijk wordt vertaald naar een door de overheid geregisseerde overbevisning van onze meest karakteristieke inheemse vissoort. Het doel (een goede waterkwaliteit als randvoorwaarde voor een goede ecologische toestand) lijkt aldus te verworden tot een middel (een verstoorde ecologische toestand om een goede waterkwaliteit te simuleren). Dit is geen duurzaam natuurgericht waterbeheer, maar veel meer het onder water kweken van bonzaiboompjes. **V**

Geraadpleegde literatuur

- Bemmelen, A.A. van (1866). Lijst van visschen in Nederland waargenomen. In: Herklots, J.A. (1866) Bouwstoffen voor eene fauna van Nederland.
- Emmerik, W. van (2008). Kennisdocument Brasem. Sportvisserij Nederland, Bilthoven.
- Evers, C.H.M., A.J.M. van den Broek, R. Buskens & A. van Leerdam (2007). Omschrijving MEP en conceptmaatlatten voor sloten en kanalen voor de Kaderrichtlijn Water. Concept eindrapport (25 september 2007).
- Hardeveld, H.A. van, F.H. van Schaik, F.A.A. Kramer, E. Oomen & M. Dijkstra (2003). Peilbeheer in veenweidegebied - een literatuurstudie. Hoogheemraadschap van Rijnland, Leiden.
- Hosper, S.H., M.-L. Meijer & P.A. Walker [red.] (1992). Handleiding Actief Biologisch Beheer. RIZA, Lelystad / OVB, Nieuwegein.
- Klinge, M., J. Backx, M. Beers, B. Higler, N. Jaarsma, Z. Jager, J. Kranenbarg, J. de Leeuw, F. Ottburg, M. van der Ven & T. Vrieze, 2004. Achtergronddocument referenties en maatlatten voor vissen.
- Molen, D.T. van der & R. Pot [red.] (2007). Referenties en maatlatten voor natuurlijke watertypen voor de Kaderrichtlijn Water.
- Nagelkerke, L. (2007). Vloedvlaktes van de Wolga als proeftuin voor de lage landen. In: Visionair nummer 5, september 2007.
- Nes, E. van, E. Lammens, R. Roijackers & R. Veeningen (2007). Herstelmaatregelen in ondiepe meren: zijn de verbeteringen blijvend? In H2O 1-2007.
- Oosterberg W., Staras M., Bogdan L., Buijse A.D., Constantinescu A., Coops H., Hanganu J., Ibelings B.W., Menting G.A.M., Năvodaru I. & Török L. (2000) Ecological gradients in the Danube Delta; present state and man-induced changes. RIZA the Netherlands, Danube Delta National Institute Romania and Danube Delta Biosphere Reserve Authority Romania. RIZA rapport nr. 2000.015
- Paternotte, B. (2007) Waar blijft de brasem? In: Visionair nummer 5, september 2007.
- Pot, R., [red], 2005. Default-MEP/GEP's voor sterk veranderde en kunstmatige wateren.
- Concept versie 8 (30 november 2005).
- Schlegel, H. (1862). De Visschen. Afdeling uit de Natuurlijke Historie van Nederland.